

УДК 342:316.346.2

Грицай І.О.

к.ю.н., доцент,

завідувач кафедри соціально-правових дисциплін

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Постановка проблеми. В Україні прийнято систему нормативно-правових актів, які є різними за змістом, але всі вони безпосередньо чи опосередковано встановлюють і регламентують рівність чоловіків і жінок. Також законодавством закріплено функції забезпечення гендерної рівності для системи державних інституцій, а інститути громадянського суспільства все частіше беруть на себе відповідні обов'язки на добровільних засадах.

Незважаючи на це, досі в Україні не вироблено ефективного, комплексного, цілісного механізму забезпечення принципу гендерної рівності. Для практичного формування такого механізму необхідним є визначення й теоретична характеристика його поняття, елементів, умов дієвості.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти механізму забезпечення гендерної рівності досліджували представники різних суспільних наук, серед них – політологи (М. Білинська, О. Венгер, Л. Воронько, Л. Гонюкова, А. Іовчева, Т. Краснопольська, Н. Педченко, І. Цікул та ін.); економісти (Г. Герасименко, І. Суліма й ін.); представники науки державного управління (В. Грицяк, Г. Даудова, Н. Ковалішина, І. Лазар та ін.); філософи (С. Бондар, О. Власова, Ю. Івченко, О. Кисельова та ін.). У межах наукових досліджень із різних юридичних галузей деякі питання механізму забезпечення гендерної рівності вивчали такі представники юридичної науки, як Н. Бондаренко, Т. Ганзицька, О. Дашковська, М. Крочук, К. Левченко, Л. Леонтьєва, Т. Марценюк, О. Мельник, О. Пищуліна, І. Похловська, С. Рябошапка,

А. Слатвицька й ін. Проте в юридичній науці досі не вироблено цілісного уявлення про механізм забезпечення принципу гендерної рівності. Відсутні єдині підходи до розуміння його змісту, поняття, структури, ознак тощо.

Формулювання завдання дослідження. Постає необхідність теоретико-правової характеристики механізму забезпечення принципу гендерної рівності через з'ясування його поняття, ознак, структури для його узгодження з вимогами міжнародних стандартів і подальшого впровадження принципу гендерної рівності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Правове забезпечення гендерної рівності в сучасній правовій державі має базуватися на ефективному законодавстві, що об'єктивує принципи справедливості, гідності, рівності. При цьому врахування міжнародних стандартів під час розроблення національного законодавства у сфері гендерної рівності є обов'язковим. Але навіть досконале законодавство не буде дієвим без механізмів його практичного забезпечення.

Ю. Тодика зазначає, що недостатньо мати матеріальні норми й розвинену систему законодавства, потрібні чіткі механізми їх утілення в життя [1, с. 336–337]. Міжнародний досвід доводить, що створення механізмів забезпечення гендерної рівності свідчить про те, наскільки ефективно держава може будувати об'єднане, розвинуте та поступальне суспільство, адже рівень захищеності прав жінок показує рівень розвитку суспільства, тому нехтування проблемами гендерної рівності ставить під сумнів усю систему державного управління [2, с. 116]. Механізм забез-

печення гендерної рівності є неодмінною складовою частиною комплексного механізму забезпечення прав і свобод людини.

Покращення сучасного становища жінки, подолання гендерного розриву, вироблення ефективного механізму забезпечення принципу гендерної рівності можливе через його наукове розроблення з подальшим упровадженням наукових висновків у нормотворчий і правозастосовний процес.

Поняття «механізм» несе в собі специфічне смислове навантаження. Його використовують у різних сферах суспільного життя та наукових галузях. У літературних джерелах є велика кількість підходів до його розуміння. Механізм (від грецької μηχανή, mechane – «машина»; з англійської mechanism і німецької mechanismus – «механізм») визначається як пристрій, що передає або перетворює рух; внутрішня будова, система чого-небудь; сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне й інше явище [3, с. 695]; як сукупність тіл, що обмежують свободу руху один одного взаємним опором; він служить для передачі й перетворення руху [4]. У словниковій літературі «механізм» визначається переважно як технічний пристрій, прилад, оскільки цей термін первісно був притаманний для технічних і природничих наук. Проте згодом він набув поширення й у суспільних науках, де його використання також є багатоаспектним. Категорію «механізм» використовують у таких суспільних науках, як правознавство, економіка, соціологія, психологія, філософія, державне управління й ін.

Ця категорія має значні пізнавальні можливості для опису явищ і процесів суспільно-політичного життя. Її застосування ускладнює неоднозначне трактування в суспільно орієнтованих науках [5, с. 680]. Так, механізм використовують для позначення різних суспільних явищ і визначають його як сукупність систем, процедур і їх логічних зв'язків, способів і засобів тощо. У суспільно-науковій літературі також відсутній консенсус щодо його змістовного наповнення. Під механізмом розумі-

ють або набір певних елементів, або їх дію (взаємодію) чи процес, або зв'язки, причому є спроби поєднати предметне й діяльнісне розуміння механізму [6]. У будь-якому разі поняттям «механізм» має позначатися змістовно наповнене, комплексне, структурне, динамічне явище.

У політичній науці, як правило, вважається, що політичні механізми виступають засобом реалізації державної політики [7, с. 5]. За допомогою певних механізмів здійснюється регулювання політичних процесів, які являють собою стійкі способи впливу на веління учасників політичних подій. [8]. Схожими за внутрішнім змістом є економічні механізми.

В економічній науці поширеним є використання такої категорії, як «економічний механізм», під ним розуміється сукупність економічних структур, інститутів, форм і методів, за допомогою яких реалізується вплив на економічні відносини й процеси [9; 10, с. 292]. Економічний механізм має специфічні економічні методи впливу суб'єкта управління на об'єкт [11, с. 188].

У соціології механізми використовуються для позначення способу переходу суб'єкта з одного стану в інший, зокрема через вплив соціальних інститутів, потрапляючи у сферу впливу яких індивід чи соціальна група мають суттєві можливості для підвищення власного соціального статусу [12, с. 208]. У соціології зміст поняття «механізм» суттєво відрізняється від змісту політичних, економічних і юридичних механізмів, між якими є деякі спільні риси.

Характеристика явища чи процесу як механізму (у найширшому смисловому значенні цього поняття) передбачає, по-перше, складність його структурної будови; по-друге, системність, узгодженість організації його елементів; по-третє, здатність до динаміки, визначеної цілеспрямованої діяльності; по-четверте, його здатність до самоуправління чи зовнішнього управління. Очевидно, що поняття «механізм» як родова наукова абстракція може застосовуватися для харак-

теристики достатньо широкого кола явищ і процесів [13, с. 13]. Системоутворююче поняття «механізм» об'єднує взаємопов'язані елементи, що мають динамічний і функціональний зміст.

У юридичній науці поняття «механізм» є поширеним, його використовують для позначення таких категорій, як «механізм держави», «правовий механізм забезпечення», «механізм правового регулювання», «механізм гарантування», «механізм державного управління», «механізм реалізації» та багато інших. Плюралізм визначень поняття «механізм» у юридичній науці доводить не тільки його універсальність, а й демонструє неоднозначне розуміння його змістовного навантаження.

Підсумовуючи вищезазначене, слід виділити декілька важливих ознак механізму як абстрактної категорії: 1) системність, логічність і функціональний зміст; 2) динамізм і стабільність; 3) цілеспрямованість; 4) цілісність; 5) постійний характер і ефективність. Зазначені властивості притаманні й для «юридичних механізмів», а отже, і механізму забезпечення принципу гендерної рівності. Але для юридичних механізмів насамперед властива правова регламентованість і гарантованість. Механізм дозволяє пов'язувати елементи забезпечення принципу гендерної рівності в структурно-функціональний «вузол» і надавати їм динамічного смислу.

На думку Т. Заславської й Р. Ривкіної, під час опису механізму потрібно враховувати вивчення окремих елементів механізму й механізму в цілому; окремих елементів і їх взаємозв'язків; окремих елементів і складної системи; стану механізму і його динаміки; функцій і дисфункцій; дисфункцій і їхніх причин [14, с. 30]. Важливим і дискусійним є питання структури механізму забезпечення принципу гендерної рівності. В юридичній літературі немає узгодженості не тільки щодо поняття, а й щодо переліку елементів і підсистем, які входять до його складу. Але всі науковці є одноставними в тому, що механізм забезпечення принципу гендерної рівності є багатокomпонентним.

Механізм забезпечення принципу гендерної рівності характеризується системністю. Його структурні елементи потребують наукової конкретизації й обґрунтування, тому насамперед необхідно дослідити наукові підходи щодо їх переліку.

Згідно з першим підходом механізм забезпечення принципу гендерної рівності отожднюється із суто інституційним (організаційним) його складником (О. Венгер, Г. Герасименко, Л. Гонюкова, О. Кисельова, К. Левченко, Н. Педченко й ін.). Науковці виокремлюють в його структурі систему органів публічної влади, інститути громадянського суспільства, підприємства, установи, організації різних форм власності тощо. Зауважимо, що такий підхід є вузьким і не відображає реального змісту механізму забезпечення принципу гендерної рівності. У цьому контексті йдеться про систему органів і не береться до уваги нормативно-правовий складник, на основі якого здійснюється забезпечення принципу гендерної рівності. Це значною мірою обмежує реальну структуру й зміст механізму забезпечення принципу гендерної рівності. Безумовно, інституційний складник є важливим елементом у структурі цього механізму, але він діє поряд з іншими складниками.

Відповідно до другого підходу, забезпечення гендерної рівності здійснюється одночасно через кілька окремих, самостійних механізмів, що діють як одне ціле (М. Білинська, Г. Даудова, Л. Воронько, І. Лазар, Т. Мельник, А. Слатвицька, І. Цікул та інші). Наприклад, Г. Даудова виділяє чотири механізми, через які відбувається реалізація державної гендерної політики: організаційний, правовий, економічний, політичний [15, с. 117–118]. А. Слатвицька також виділяє чотири – міжнародний, регіональний, національний державний і недержавний механізми [16, с. 137]. У системі забезпечення гендерної рівності Л. Гонюкова виділяє шість окремих механізмів: нормативно-регулятивний механізм; політико-адміністративний; інституційний механізм; організаційно-кадровий;

освітньо-ідеологічний і фінансово-економічний механізми [2, с. 93]. Не заперечуючи значення підходу, усе ж резюмуємо, що він потребує уточнення, оскільки виділені форми механізмів не формують єдиний комплексний механізм. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності є системним явищем, що включає в себе взаємозалежні складники, які є простими частинами щодо складного, цілого механізму.

Третій підхід є поширеним у юридичній науці не тільки в контексті дослідження структури механізмів забезпечення гендерної рівності, а й щодо структурування інших юридичних механізмів. Так, О. Дашковська, Т. Ганзицька, Л. Наливайко, О. Турута й інші підтримують позицію щодо цілісності юридичних механізмів і їх складових елементів. Саме зазначений підхід є доцільним для вироблення структури механізму забезпечення принципу гендерної рівності.

Отже, механізм забезпечення принципу гендерної рівності має конкретну структуру. До його структури пропонується відносити дві комплексні складові частини – нормативно-правову й організаційно-правову (інституційну) підсистеми.

Відповідно до законів діалектики, комплексного розуміння змісту цілого можна досягти через вивчення властивостей його складових частин. Тому, для дослідження змісту механізму забезпечення принципу гендерної рівності доцільним є науковий аналіз його нормативно-правової й організаційно-правової (інституційної) складових частин.

Нормативно-правова складова частина механізму забезпечення принципу гендерної рівності. У науковій літературі з гендерної тематики нормативно-правова складова частина ототожнюється з правовими механізмами. Правові механізми визначають як сукупність правових засобів, за допомогою яких поведінка суб'єктів суспільних відносин узгоджується з приписами, що містяться в нормах права [18, с. 261]. Також під цим поняттям розуміють об'єктивовані на нормативному рівні, системно організований комплекс юри-

дичних засобів, необхідний і достатній для досягнення конкретної цілі (сукупності цілей).

Правові механізми – це прийняття нормативно-правових актів для визначення засад і шляхів реалізації державної гендерної політики [2, с. 117]. Правові механізми як конструкції позитивного права формалізують «набір» юридичних регуляторів: прав, обов'язків, заборон, принципів, презумпцій, фікцій, строків, процедур, мір заохочення, мір відповідальності й ін. [13, с. 66]. Нормативно-правовий складник механізму забезпечення принципу гендерної рівності – це сукупність правових засобів, за допомогою яких суспільство й держава впливають на забезпечення принципу гендерної рівності.

Правовий механізм забезпечується сукупністю норм і правил, які регулюють гендерні відносини. Він включає як набір відповідних законодавчих або підзаконних актів, так і інструменти й засоби їх реалізації [15, с. 118].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. законодавство з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків складається з Конституції України, цього закону й інших нормативно-правових актів. Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, то застосовуються правила міжнародного договору [19]. Нормативно-правова складова частина механізму забезпечення принципу гендерної рівності як цілісна конструкція представлена системою взаємопов'язаних матеріальних і процесуальних норм права, методів їх реалізації. Вона знаходить своє об'єктивне відображення в системі чинного законодавства України, яку формують закони України; підзаконні нормативно-правові акти; міжнародні нормативно-правові акти та договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Проте нормативно-правова складова частина механізму забезпечення принципу гендерної рівності є продуктом еволюції правової системи, оскільки лише логічно побудована, цілеспрямована та реально діюча

система правових норм може бути визнана дієвою складовою частиною механізму.

Правова система, що забезпечує гендерну рівність, має недостатні економічні підстави, а механізми контролю та моніторингу дотримання законодавства у сфері гендерної рівності є недосконалими [20, с. 57]. Отже, нормативно-правова складова частина механізму забезпечення принципу гендерної рівності потребує комплексного дослідження.

Організаційно-правова (інституційна) складова частина механізму забезпечення принципу гендерної рівності. В юридичній літературі використовуються такі поняття, як організаційно-правова, інституційна системи. Ці поняття є тотожними, оскільки вони вказують на систему суб'єктів. Але дослідники механізмів забезпечення гендерної рівності часто застосовують термін «інституційний механізм», що, як уже було зазначено, є некоректним.

Організаційно-правова (інституційна) складова частина забезпечується діяльністю суб'єктів, які впливають на забезпечення принципу гендерної рівності в суспільстві.

Т. Мельник визначає перелік інституцій і зауважує, що інституційний механізм – це створення органів, державних установ, призначення окремих посадовців у законодавчій і виконавчій владі, в органах місцевого самоврядування, які формують і реалізують державну гендерну політику; сприяння створенню та діяльності недержавних організацій гендерного спрямування; взаємодія органів влади та громадянського суспільства [21]. Але дослідниця не відносить до цієї системи судову гілку влади та прокуратуру, які відіграють важливу роль у забезпеченні принципу гендерної рівності.

А. Іовчева всю систему державних інституцій структурувала відповідно до вищих державних установ, регіональних і місцевих установ і спеціальних органів із питань забезпечення гендерної рівності. Дослідниця зазначає, що незважаючи на досить розгалужену систему, недоліком є те, що при великій кількості органів і структур, які реалізують

гендерну рівність, функції та напрями їхньої діяльності дуже часто дублюються [22, с. 185]. Ця проблема виникла через неузгодженість окремих положень нормативно-правових актів, що регламентують їх правовий статус.

Як уже було зазначено, механізм забезпечення принципу гендерної рівності часто ототожнюють із його інституційним складником. Така тенденція виникає у зв'язку з тим, що розділ II «Механізм забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. закріплює саме інституційну підсистему механізму забезпечення принципу гендерної рівності.

Ст. 7 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. передбачено, що інституційний елемент механізму становлять органи, установи й організації, наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків: Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; спеціально вповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування, визначені в їх складі вповноважені особи (координатори); громадські об'єднання [19].

Для узгодження зазначеного Закону з Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) і на виконання положень Національної стратегії у сфері прав людини від 25.08.2015 р. згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. було доповнено ст. 7-1, що закріпила перелік суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі. Серед них – уповноважений центральний орган виконавчої

влади з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; органи виконавчої влади, зокрема вповноважені підрозділи органів Національної поліції України, місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування; центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; суди; прокуратура; загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; громадяни України, іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. На добровільних засадах можуть брати участь у відповідній діяльності підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання й іноземні неурядові організації, фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, зокрема й послуги патронату над дітьми. [23; 19]. Провідне значення в забезпеченні гендерної рівності та важливе місце в інституційній системі механізму забезпечення принципу гендерної рівності належить інститутам громадянського суспільства. Сьогодні в Україні розвивається значна кількість громадських організацій гендерного спрямування, які активно взаємодіють із системою органів державної влади та місцевого самоврядування, науковими установами та суб'єктами підприємницької діяльності.

Інституційна суть української моделі полягає в тісному поєднанні жорстких правил, зафіксованих у законодавстві, із масовою практикою неформальних домовленостей, які дозволяють обходити законодавчі норми. Таким чином, гнучкість української моделі забезпечує не гнучкість правил, а можливість уникати виконання законів [20, с. 57]. Саме через систему неформальних домовленостей жінки й чоловіки України поступаються своїм конституційним правом на рівність, що значною мірою ускладнює й уповільнює досягнення реального стану гендерної рівності в суспільстві.

Пріоритетом функціонування інституційного складника механізму забезпечення прин-

ципу гендерної рівності має бути, зокрема, підвищення рівня правосвідомості громадян, подолання практики нехтування громадянами своїми законними інтересами та фактичними потребами. Для забезпечення результативного й комплексного функціонування інституційної підсистеми механізму забезпечення принципу гендерної рівності важливою є постійна скоординована співпраця з міжнародними правозахисними інституціями.

Система національних інституцій є основною складовою частиною механізму забезпечення принципу гендерної рівності в Україні. Міжнародні та регіональні (європейські) механізми відіграють важливу роль у забезпеченні гендерної рівності в Україні, але не входять до структури інституційної системи національного механізму забезпечення принципу гендерної рівності.

Отже, узагальнюючи вищезазначене, пропонується така структура інституційної підсистеми механізму забезпечення принципу гендерної рівності: Верховна Рада України, її структурні елементи; Президент України; Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади; Конституційний суд України та система судів загальної юрисдикції; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Уповноважений Президента України з прав дитини; Урядовий уповноважений із питань гендерної політики; органи місцевого самоврядування; прокуратура; адвокатура; Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; інститути громадянського суспільства (політичні партії, громадські організації, благодійні та релігійні організації, професійні й творчі спілки, організації роботодавців, територіальні громади й органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації, інші непідприємницькі товариства й установи тощо); міжнародні та регіональні спеціалізовані установи, представництва, фонди та програми, акредитовані в Україні (ООН, Рада Європи, ОБСЄ й ін.); підприємства, установи й організації різ-

них форм власності; громадяни України, іноземці, особи без громадянства й ін.

Розвиток механізму забезпечення принципу гендерної рівності полягає в консолідації та гармонізації функціонування його нормативно-правової й організаційно-правової (інституційної) складової частини підсистем. Але варто зазначити, що нині як нормативно-правова, так і організаційно-правова (інституційна) складові частини підсистеми потребують суттєвого доопрацювання.

Висновки. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності є складовою частиною комплексного механізму забезпечення прав і свобод людини. Це складна, структурована, динамічна, комплексна система, що через

нормативно-правову й організаційно-правову (інституційну) складові частини систематично забезпечує й упроваджує в усі сфери суспільного життя принцип гендерної рівності.

Ознаками механізму забезпечення принципу гендерної рівності є такі: 1) правова регламентованість; 2) системність, логічність і функціональний зміст; 3) динамізм і стабільність; 4) цілеспрямованість; 5) цілісність; 6) гарантованість; 7) постійний характер і ефективність. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності має складну логічну структуру, до якої пропонується відносити два елементи – нормативно-правовий складник і організаційно-правовий (інституційний) складник.

Анотація

У статті здійснено теоретико-правову характеристику механізму забезпечення принципу гендерної рівності. Визначено його поняття, ознаки, структуру для його узгодження з вимогами міжнародних стандартів і подальшого впровадження принципу гендерної рівності в Україні. Доведено, що всебічне забезпечення прав людини об'єктивно можливе лише за умови наявності реально діючого механізму забезпечення принципу гендерної рівності.

Ключові слова: принцип гендерної рівності, юридичний механізм, нормативно-правова підсистема, інституційна підсистема, права людини.

Аннотация

В статье осуществлена теоретико-правовая характеристика механизма обеспечения принципа гендерного равенства. Определено его понятие, признаки, структура для его согласования с требованиями международных стандартов и дальнейшего внедрения принципа гендерного равенства в Украине. Доказано, что всестороннее обеспечение прав человека объективно возможно лишь при условии существования реально действующего механизма обеспечения принципа гендерного равенства.

Ключевые слова: принцип гендерного равенства, юридический механизм, нормативно-правовая подсистема, институциональная подсистема, права человека.

Grytsai I.O. Theoretical and legal characteristics of the mechanism for ensuring the principle of gender equality

Summary

The article deals with the theoretical and legal characteristics of the mechanism for ensuring the principle of gender equality. The concept, features, structure for its bringing to the requirements of international standards and further introduction of the gender equality principle in Ukraine are defined. It is proved that comprehensive human rights protection is objectively possible only if there is a truly effective mechanism for ensuring the principle of gender equality.

Key words: principle of gender equality, legal mechanism, normative legal subsystem, institutional subsystem, human rights and freedoms, democracy, humanism, law-enforcement process.

Список використаних джерел:

1. Тодька Ю. Конституція України: проблеми теорії і практики. Харків: Факт, 2000. С. 336–337.
2. Гонюкова, Л., Педченко Н. Сучасний механізм упровадження гендерної політики в Україні. Вісник НАДУ при Президентіві України. 2016. № 2. С. 114–120.
3. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. Ст. 695.
4. Энциклопедический словарь Ф. Брокгауза и И. Ефрона. С.-Пб.: Брокгауз-Ефрон 1890–1907.
5. Рудницький С. Категорія «механізм» та її гносеологічні можливості для опису явищ і процесів суспільно-політичного життя. Держава і право. № 53. С. 679–685. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63764/110-Rudnytskyu.pdf?sequence=1>.
6. Рудницький С. Категорія «механізм» у суспільних науках. URL: <http://social-science.com.ua/article/630>.
7. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві: монографія. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. 296 с.
8. Пушкарєва Г. Политический менеджмент: учебник и практикум для академического бакалавриата. Москва: Юрайт, 2014. 365 с.
9. Регіональна економіка: підручник / за ред. Є. Качана. Київ: Знання, 2011. 670 с.
10. Ільницька Г. Формування фінансово-економічного механізму управління підприємством. Науковий вісник. Український державний лісотехнічний університет: збірник науково-технічних праць. 2004. № 14.7. С. 291–294.
11. Семенова А. Економічний механізм управління сільськогосподарським підприємством: теоретико-методологічний аспект. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2012. № 3. С. 186–190.
12. Кузьменко Т. Соціологія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 320 с.
13. Альберда Т. Механізм як загальнонаукова і правова категорія («правовий механізм»). Молодий вчений. 2013. № 2(02). С. 64–68.
14. Заславская Т., Рывкина Р. Экономическая социология: исторические предпосылки и объект изучения. Москва: Прогресс, 1989. 287 с.
15. Даудова Г. Формування та реалізація державної гендерної політики в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2008. 203 с.
16. Слатвицька А. Міжнародний захист економічних прав жінок: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 277 с.
17. Гендерна політика в системі державного управління: підручник / за заг. ред. М. Білинської. Запоріжжя: Друкар. світ, 2011. 132 с.
18. Колодій А., Копейчиков В., Лисенков С. та ін. Теорія держави і права: навч. посіб. / за заг. ред. С. Лисенкова, В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
19. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 52. Ст. 561.
20. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні. Запоріжжя: Друкований світ, 2011. 140 с.
21. Мельник Т. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. Київ: Стіло, 2010. 440 с.
22. Іовчева А. Гендерна рівність в сучасних політичних процесах Республіки Сербія та України: дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2013. 238 с.
23. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35.